

Utrpení jako cesta k poznání Boha: K interpretaci knihy Jób

Adam Mackerle

Starozákonní kniha Jób patří mezi klenoty světové literatury¹ a je jednou z nejčtenějších a nejkontroverznějších biblických knih. Neutuchající zájem tomuto textu zaručuje stálá aktuálnost tématu lidského utrpení a bolesti, s nímž se text vyrovnává. S tímto tématem se setkává každý člověk, v první řadě však ti, kteří pracují na místech, kde je lidské utrpení nejvíce na očích – v nemocnicích, hospicích, v místech s pečovatelskými službami apod. Kromě toho, že si lidé klíčové a palčivé otázky po smyslu utrpení kladou sami, jsou jim vystaveni často i ze strany druhých. Jde především o nemocniční kaplany, ale neřídka i o mnoho věřících laiků pracujících ve zmíněných oblastech. Právě těmto lidem (ale nejen jim) je věnována následující úvaha, která jim chce pomoci číst biblický text, který se celý soustřeďuje na otázku lidského utrpení a spojuje ji s otázkou po Bohu a smyslu života vůbec.

Na rozdíl od jiných biblických knih má kniha Jób pro čtenáře tu výhodu, že není provázána s dějinami, nýbrž že představuje krátký, do sebe uzavřený fikční příběh s dlouhým rozhovorem. Znamená to, že pro porozumění textu není zapotřebí znát velké množství nejrůznějších dobových reálií. Daleko spíše text vyžaduje „jen“ pozornou četbu. Mým úmyslem je pozvat čtenáře k pozorné četbě knihy Jób; poukázat na různé aspekty, detaily a zvraty ve vyprávění a pomoci čtenáři s četbou těchto hutných a na mnoha místech na první pohled snad nesnadných kapitol. Nejedná se o „výklad“ textu. Kniha Jób je především poezií a tím nesnadnější by bylo pokoušet se o nějaké racionální shrnutí či přeformulování textu. Stejně jako i jiná poezie je kniha Jób z principu otevřena více pohledům a více interpretacím. Tato stať chce pouze napomoci čtenáři zorientovat se v textu, všimnout si některých důležitých míst, vychutnat si jeho četbu a snad i položit si nové otázky či pohlédnout na lidské utrpení z nových úhlů pohledu.

¹ Kniha Jób není zdaleka jedinou starověkou knihou zabývající se otázkou lidského utrpení a jeho slčitelnosti s existencí dobrého a spravedlivého boha. Z biblických knih lze zmínit některé žalmy (Ž 22; 27; 31; 69; 109) či knihu Izajáš (zvláště v kapitolách 40-55), z nejznámějších mezopotamských textů např. spisy „Člověk a jeho bůh“ (ve verzi sumerské i akkadské), „Chci chválit pána moudrosti“ (či „Ludlul bél némeqi“), „Babylonská teodicea“ aj. (srov. J. PROSECKÝ, *Prameny moudrosti*, Praha: ISE, 1995, s. 28-37; 41-57; 58-67). Mezi egyptské texty tohoto žánru se řadí např. „Konec muže zklamaného životem“ nebo „O vesničanu řečníkovi“ (srov. F. LEXA, *Výbor ze starší literatury egyptské*, Praha: Šolc a Šimáček, 1947, s. 68-75; 76-91). Z řeckých textů se s Jóbem někdy srovnává Aischylův „Spoutaný Prométheus“ (AISCHYLOS, *Prométheus*, Praha: P. Rezek, 1994). Srov. k těmto textům H. SIMIAN-YOFRE, *Sofferenza dell'uomo e silenzio di Dio nell'Antico Testamento e nella letteratura del Vicino Oriente Antico*, Roma Città: Nuova, 2005; M. H. POPE, *Job*, New York: Doubleday, 1973, s. lvi-lxxiii. Žádný z těchto starověkých textů však nerozpracovává toto téma do takové šíře a hloubky jako kniha Jób, která zůstává vrcholem (nejen) antického zpracování tohoto tématu.

1. Úvodní příběh

Kniha Jób se otevírá uvedením rámcového příběhu. Začíná (1,1-5) představením hlavní postavy, Jóba. Ten je znázorněn vyhraněně jako prototyp klasické etické pozice, dle níž jsou spravedliví odměňováni a zlí trestáni. Jób je nesmírně bohatý, tak bohatý, že předčí syny dávnověku;² je současně mimořádně zbožný, na dnešního čtenáře snad až příliš úzkostlivý. Pečlivě dbá na to, aby ani náhodou nedošlo v jeho rodině ke hříchu, k znečištění či k urážce Boha. Je prototypem klidného, zajištěného života, postaveného na věrnosti a úctě k Bohu, názorným skloubením zbožnosti a úspěchu, etickým ideálem.

V následujícím textu popisuje vypravěč počátek a příčiny Jóbova utrpení. Jeho původ leží zcela jinde, než by čtenář očekával. Je výsledkem „sázky“ mezi Bohem a satanem. Máme před sebou typický text s vševědoucím vypravěčem a s hlavní postavou, jejíž poznání je omezené. To znamená, že čtenář ví více než Jób. Čtenář zná původ zla a utrpení, Jób však nikoli (a nikdy jej znát nebude). Čtenář „ví“, a přitom je vyzýván, aby se v průběhu mnoha následujících kapitol dokázal vcítit do „nevědoucího“ Jóba.

Původ Jóbova utrpení je ve sféře, s níž klasická starozákonní etická teorie nepočítá. V nebeském světě, v rozhovoru mezi Bohem a satanem, zazní klíčová otázka: „Cožpak se Jób bojí Boha bezdůvodně?“ (1,9) Tím je napadena a zpochybněna Jóbova bezúhonnost. Satan zde nevystupuje nutně jako „ten Zlý“. Je jedním z Božích dětí a „jen“ upozorňuje Boha na jisté aspekty lidského smýšlení a jednání. Bůh, který Jóbovi věří a je přesvědčen, že Jób obstojí, vstupuje se satanem v jakousi sázku a vydává Jóba satanovi v moc. Nejprve mu vydává jeho majetek, nakonec vše, co Jób má, s výjimkou jeho života. Jób tak přichází o vše: o majetek, své děti i o zdraví. Opouští jej jeho žena, která s ním odmítá sdílet jeho utrpení a vyzývá jej, aby Bohu požehnal³ a zemřel. To, že byl ušetřen Jóbův život, se nakonec též ukazuje jako negativum. Právě tuto skutečnost Jób Bohu vytýká hned na začátku rozhovorů. Dar života v utrpení není darem, ale prokletím a trestem. Bůh by prokázal Jóbovi milost, kdyby si jeho život vzal. Jób se tak na konci úvodního vyprávění ocitá na skutečném dně, nezbylo mu nic.

Z hlediska Jóba se stalo něco nečekaného, nevysvětlitelného, něco, co se vymyká jeho chápání: Jak může spravedlivý a zbožný člověk takto trpět?

Za Jóbem přicházejí tři přátelé, aby navštívili a potěšili svého druha, a vykonali tak službu lásky. Za povšimnutí stojí zmínka, že Jóba zdáli spatřili, ale nepoznali jej. Je tím vyjádřena míra Jóbova utrpení. Utrpení dokáže člověka změnit, člověk už není a nikdy nebude, jako býval dříve. Jóbovi přátelé reagují hlasitým nářkem a gesty smutku a soucitu: rozhazují prach a trhají si oděvy. Jen těžko by mohlo být jejich účastenství s Jóbem vyjádřeno silněji a upřímněji.

V tomto okamžiku se vyprávění na dlouhou dobu uzavírá. Jób za celou tu dobu nezhřešil, těch několik málo slov, která zaznívají z jeho úst, jsou slova pochopení, trpělivosti a bezmezné

² Hebrejský termín *bné qedem* (בני קדם, 1,3) může označovat jak „syny dávnověku“ (Český ekumenický překlad), tak „syny východu“ (Bible kralická). Smysl však v obojím případě zůstává nezměněn: Jób převyšuje všechny ostatní významné osobnosti.

³ Sloveso „požehnat“ je na tomto místě (2,9) často považováno za eufemismus pro „proklít“ (srov. Český ekumenický překlad: „zlořeč Bohu a zemři“; podobně kralický překlad aj.). Problematika významu a užití slovesa *brk* (žehnat) v opačném smyslu, tedy „proklít“, je v knize Jób velmi komplexní. Pro bližší informace k tomuto tématu odkazují na T. LINAFFELT, „The undecidability of בָּרַךְ in the prologue to Job and beyond“, *Biblical Interpretation*, 4, 2 / 1996, s. 155-172. Interpretace tohoto slovesa bude také vrhat odlišné světlo na Jóbovu ženu (srov. například F. R. MAGDALENE, „Job's Wife As a Hero“, *Biblical Interpretation*, 14 (3/2006), s. 209-258, zvláště 231-242, nebo S. SCHROER, „Das Buch Ijob feministisch lesen?“, *Bible und Kirche* 2/2004, s. 73-77, zvláště 76).

důvěry a pokory. Jóbovi přátelé se jeví jako muži moudří a citliví: přišli Jóba potěšit v jeho trápení a neštěstí, prokazují mu patřičnou úctu, a mlčky s ním trpí po celých sedm dní, dokud Jób sám nepromluví.

2. Rozhovor

Následující rozhovor (kapitoly 3-42, tedy největší část knihy) je vnitřně pevně strukturovaný. Otvírá jej Jób a po něm se střídají vždy jeden z jeho přátel a opět Jób. Až se všichni jeho přátelé vystřídají, začíná druhé „kolo“ rozhovorů. Tato kola jsou celkem tři, z nichž poslední je neúplné a zmatené. Může to být připsáno poškození textu, ale také se může jednat o vyjádření skutečnosti, že rozhovor se vyčerpává a jeho účastníci již nemají co dodat.⁴ V tento okamžik vstupuje do rozhovoru s Jóbem Elíhú, čtvrtý a nejmladší z Jóbových přátel, o němž dosud nebyla řeč a který se vzápětí právě tak náhle vytratí, a nakonec vstupuje na scénu na Jóbovu výzvu sám Bůh. Jób pokorně uznává svou podřízenost, rozhovor končí a slova se opět ujímá vypravěč (42,7).⁵

2.1 Jóbova první slova

Rozhovoru nejprve předchází dlouhé mlčení. Po sedm dní a sedm nocí všichni mlčí (2,13). Je to doba přípravy a zrání. První musí promluvit Jób, neboť jen on má právo otevřít rozhovor o svém utrpení; dokud on mlčí, utěšovatelé nemohou dělat nic jiného, ukázali by se jako pokrytci. Nelze naprázdno utěšovat trpícího člověka, když sami nevíme, čím prochází, co pociťuje.

Po sedmi dnech Jób zahajuje rozhovor (kap. 3). Jeho první řeč je jakási „teze“, na kterou pak navážou Jóbovi přátelé. Jóbova slova jsou svým obsahem překvapivá a velmi daleko od toho, co od něj čtenář dosud slyšel. Jsou formulací a hutným shrnutím toho, co v Jóbovi dozrávalo celých sedm mlčenlivých dní a nocí, jsou formulací základní otázky po smyslu utrpení: život není absolutně pozitivní hodnota. Život za jistých okolností nestojí za to, aby byl žit, stává se prokletím, nikoli požehnáním. Jóbova úvodní řeč má tři části, v nichž se Jób zcela systematicky ptá: Proč byl počat? Když už byl počat, proč se musel narodit? A když už žije, proč mu Bůh nedá zemřít? Jób vychvaluje ty, kteří měli to štěstí a nemuseli projít utrpením života – nebyli počati nebo se nemuseli narodit a zemřeli jako potrat –, či kterým Bůh dopřál brzkou smrt. Tato velmi tvrdá a upřímná řeč popírající pozitivní hodnotu života má v celém Starém zákoně jen jednu obdobu, a tou je jeden z Jeremiášových nářků (Jer 20,14-18).⁶

Svémi slovy Jób odmítá život jako danajský dar. Jeho slova však téměř popírají smysl celého stvoření. Jako by Jób chtěl, aby zaniklo. Pojmy světlo a tma, livjatan⁷ či den a noc jsou pojmy typické pro popis stvoření jako celku. Jóbův protest má tedy univerzální přesah a lze jej

⁴ Srov. F. GRADL, „Krummes Holz – aufrechter Gang. Buch und Gestalt des Ijob“, *Bibel und Kirche* 2/2004, s. 58-63, zde 61.

⁵ Následuje zhodnocení rozdílu mezi pozicí Jóba, jeho přátel a Boha. Velmi podobné hodnocení tohoto rozdílu lze najít i v E. A. PHILLIPS, „Speaking Truthfully: Job's Friends and Job“, *Bulletin for Biblical Research* 18 (1/2008), s. 31-43.

⁶ Vztah obou textů je předmětem diskuzí. Oba texty používají podobné výrazy a obrazy, proto je možné hovořit i o vzájemné závislosti. O tom, který autor je závislý na kterém, však nepanuje shoda.

⁷ Livjatan, jehož popis v Jób 41,25-42,26 částečně připomíná krokodýla, je jedním z termínů označujících mořského netvora, symbol moci a síly, někdy též Božího nepřítele. K významovým nuancím tohoto termínu srov. E. LIPÍŇSKI, לִיַּוְיָן, in H. J. FABRY – H. RINGGREN – J. G. BOTTERWECK, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, sv. 4, Stuttgart: Kohlhammer, 1984, sl. 521-527.

vztáhnout na bytí jako takové. Už to není jen otázka smyslu jeho utrpení, ale téměř otázka smyslu celé existence.

Z této „Jóbovy teze“ lze vyvodit i jeho obraz života. Život je pro něj něčím, co unavuje (cítí se zemdlený), je jako vězení, kde žije vězeň neustále ve strachu z poháněčů. Pro Jób je život otroctvím a smrt vysvobozením. Bůh zde figuruje jako ten, kdo člověka do této situace umístil (tuto myšlenku Jób podrobněji rozvede v průběhu rozhovoru). Člověk sám neví, kudy vede jeho cesta, a Bůh mu místo podání pomocné ruky jeho cestu zatarasí. Již v této první řeči se celý spor o smysl bytí formuluje jako otázka po Bohu; smysl života závisí na smyslu lidského utrpení, a to vše závisí na tom, kdo je Bůh, který stojí nad tím vším a za vše zodpovídá.

Na tato slova reaguje první z přátel, Elífaz, a zahajuje tak již zmíněnou dlouhou sérii rozhovorů a rozepří.

V rozhovorech proti sobě stojí a profilují se dvě základní teze, dva základní přístupy k utrpení a k životu. První je již zmíněný klasický přístup, který přijímá zákonitý vztah mezi vinou a trestem. Druhý, Jóbův přístup, je obrácený – vychází ze zkušenosti, kdy člověk trpí více, než kolik by zasloužil.

2.2 Pozice Jóbových přátel

Základní teze Jóbových přátel je v průběhu rozhovoru formulována vícekrát. Jedním z nejjasnějších vyjádření je verš 5,6: „Ničemnost přec nevzchází z prachu, trápení neklíčí z půdy“. Každé utrpení má svou příčinu, svůj původ. Stačí ji objevit a odstranit, nebo alespoň ji pokorně přiznat, a vše se napraví. Tato etická kauzalita je v úzkém vztahu s obecnou kauzalitou – vždyť vše na světě má svou příčinu: „Cožpak roste rákos, kde není bažina? Může bez vody vzrůst síť?“ (8,11)

Elífaz začíná svou námitku tím, že připomíná Jóbovi, že on sám, dokud se nedostal do utrpení, zastával tentýž názor: „Hle, tys napomínal mnohé, ruce ochablé jsi posiloval, ... teď došlo na tebe a těžce to neseš, sotva tě to zasáhlo, hned naplněn jsi hrůzou“ (4,3-5). Varuje Jób, aby se nenechal svést subjektivními pocity a připomněl si to, o čem sám byl vždy přesvědčen, že je pravda, a aby přijal útěchu, kterou on sám dříve utěšoval druhé. Je to první a jeden z nejsilnějších argumentů vznesených proti Jóbovi.

Elífaz poté Jóbovi připomíná, že člověk nemůže být před Bohem v právu, protože „což je člověk spravedlivější než Bůh, čistší muž než jeho učinitel?“ (4,17) Proto člověku nezbývá, než se pokorně sklonit před Božím majestátem, být přesvědčen o jeho spravedlnosti, již možná nerozumí, pokořit se a přiznat svou vinu.

Bildad, druhý z Jóbových přátel, připomíná Jóbovi totéž, jen výslovněji a srozumitelněji. Bůh přece z principu nemůže být nespravedlivý! „Což Bůh křiví právo, Všemocný snad překrucuje spravedlnost?“ Proto „jestliže tví synové se proti němu prohřešili, vydal je v moc jejich nevěrnosti“ (8,3-4).

Výjimkou není ani třetí z Jóbových přátel, Sófar: Bůh je všemocný a vznešený, vše je v jeho moci, on je stvořitel. Proto vše zná a jeho moudrost je neproniknutelná. Proto je také nanejvýš spravedlivý a my se musíme snažit jeho spravedlnost pochopit. Jób si tedy nemá stěžovat, nýbrž snažit se najít a přiznat svou chybu.

Elífaz i Bildad zdůrazňují pramen svého poznání, a tím je tradice, to, co zjistili jejich předkové, jakési všeobecné poznání všech lidí. „Hle, toto jsme vyzpytovali, tak je tomu. Poslechni a sám to poznáš“ (5,27). „Jen se zeptej předešlého pokolení, a co vyzkoumali jejich otcové, buďť hotov slyšet. ... Oni tě však poučí, řeknou ti všechno a ze svého srdce pronesou řeč“ (8,8-10). Není to poznání z vlastní zkušenosti, ale vědění předávané z otce na syna jako způsob, jak vnímat a chápat životní události.

Pozice Jóbových přátel představuje pozici teoretickou, apriorní, která dává smysl utrpení, a tím i životu. Bůh je spravedlivý. Pokud je ve světě utrpení, musí to být tím, že si je člověk zaslouží. Bůh je však také milosrdný. Když člověk svou vinu a slabost vyzná, odpustí mu. Vše, co člověka stihne, má původ v jeho jednání. Je na každém jednotlivci, aby svou životní zkušenost do tohoto schématu vměstnal, aby se naučil svůj život chápat ze zorného úhlu této „etické kauzality“. I když nám tato „etická kauzalita“ přijde možná absurdní a naivní, přesto tvoří základ velké části Písma. Jóbovi přátelé používají často slova a obraty, které se pozornému čtenáři zdají povědomé. Slova: „[Bůh] ponížené staví na vysoké místo, zarmoucení docházejí spásy; chytrákům však hatí plány, aby jejich ruce neprovedly to, čeho jsou schopni...“ (5,11-12) připomínají chvalozpěv Chany, matky Samuelovy (srov. 1 Sam 2,1-10). Žalm 91 připomíná zase pasáž: „[Bůh] vykoupí tě ze smrti v čas hladu a za války z moci meče, před bičem jazyka budeš ukryt, nebudeš se bát, až přijde zhouba, vysměješ se zhoubě, hladomoru, ...“ (5,20-22). Jóbovi přátelé se odvolávají na tradici, která stojí v samém základu Písma. Stačí připomenout, že Chanin chvalozpěv je součástí římskokatolické liturgie hodin a velmi obdobný chvalozpěv Panny Marie (Lk 1,46-55) římskokatolická církev recituje denně; 91. žalm se modlí církev pravidelně každý týden při nedělní večerní modlitbě.

Jóbovi přátelé se jej nesnaží utěšit. Brání proti Jóbovi tradici, která dává utrpení a tím i životu smysl. Jób totiž svými výroky zpochybňuje sám základ chápání světa a jeho běhu a zákonitostí. Jóbovi přátelé dobře vědí, že souhlasit s Jóbem znamená zbavit život jistoty a smyslu.⁸

2.3 Jóbova pozice

Jóbova teze vychází nikoli z obecného principu, nýbrž z vlastní zkušenosti. Jóbovi se nedaří vměstnat vlastní zkušenost do všeobecného řádu, jak jej chápe tradice otců, a nakonec svou snahu vzdává. Vnímání trpícího je jiné než vnímání těch, kdo stojí v daný okamžik mimo utrpení. Jób zná dobře pozici svých přátel: „Co víte vy, to vím také, nejsem zpozdilejší než vy“ (13,2), ale vychází z vlastní zkušenosti: „Ale já mám také rozum jako vy...“ (12,3).

Na rozdíl od úvodního vyprávění a ve shodě s tím, co tvrdí jeho přátelé, Jób přiznává, že je hříšný, nedokonalý. Problém netkví v tom, že by trpěl člověk spravedlivý. Jóbova námitka proti Bohu spočívá v tom, že jeho utrpení je nepřiměřené jak míře jeho provinění, tak krátkosti a pomíjivosti lidského života. Jób přiznává: „Zhřešil jsem – a co mám dělat?“ (7,20).⁹ Jób nezná naději na posmrtný život, pro něj vše smrtí končí. „Pomni, že můj život uprchne jak vítr a nic

⁸ Z hlediska „terapeutického“ snad Jóbovi přátelé měli zachovat mlčení a trpělivě naslouchat a nepohoršovat se nad Jóbovými slovy. Je pravda, že jejich slova situaci jen vyostřují (srov. názorný rozbor reakcí Jóba i jeho přátel z hlediska fázi přijetí vlastního utrpení: T. Machula, „Jobovo utrpení“, *Communio* 1/2010, s. 91-99, zde 99). Chce-li však autor knihy proniknout k jádru problému, musí nechat své postavy promluvit a hájit svůj pohled na Boha a na svět.

⁹ Uvádím vlastní překlad, lehce odlišný od Českého ekumenického překladu, ale shodný např. s Biblí kralickou. Český ekumenický překlad věty *chátá'tí má ef'al?* (חַטָּאִי מִה אֶפְעַל?) činí z první věty podmínku: „zhřešil-li jsem“, což zbytečně zmírňuje závažnost výpovědi.

dobrého už nikdy nespatri mé oči. Neuzří mě oko, jež mě vídávalo, budou-li mě tvoje oči hledat, nebudu tu... Proč mi přestupek můj nepromineš, nesejmeš ze mne mou vinu? Již uléhám do prachu, a až mě budeš za úsvitu hledat, nebudu již“ (7,7-8.21). „Z moře se vytratí vody, řeka opadne a vyschne; člověk ulehne a nepovstane, a dokud nebesa budou, neprocitne, ze spánku se neprobudí“ (14,11-12).

Bůh však na člověka ještě více naléhá. Stvořil jej jako slabého, a jakmile člověk udělá chybu, Bůh mu ji nepromine. „Prosím, upamatuj se, že jsi mne učinil jako hlínu a že mě obracíš v prach... Ale ve svém srdci ukryls toto... že proti mně budeš ve střehu, jestliže zhřeším, že nenecháš bez trestu můj přečin... Což není mých dnů tak málo? Kéž by toho nechal a odstoupil ode mne, abych trochu okrál, dřív, než půjdu tam, odkud návratu není...“ (10,13-21). Jób se cítí Bohem bezdůvodně pronásledován.

Jób shledává tradiční „etickou kauzalitu“ možná platnou, ale nespravedlivě, necitelně uplatňovanou. Sama o sobě není s to dát smysl lidskému utrpení.

I Jób zná dobře tradici, ale dokáže ji velmi obratně zpochybnit. Verše 7,17-18: „Co je člověk, že mu přikládáš takový význam, že se jím zabýváš ve svém srdci, že na něj dohlížíš každého rána a každou chvíli ho zkoušíš?“ připomínají čtenáři Žalm 8: „Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš?“ (Ž 8,5). Slova jsou téměř shodná, ovšem význam je přesně opačný. V tomto kontextu lze vnímat Jóbova slova jako velmi trpkou ironii. Kéž by na mne Bůh nemyslel, kéž by na mne zapomněl! Druhý případ nalezneme tam, kde Jób odpovídá Bildadovi. Bildad odkazuje na Boží majestát, všemohoucnost a moudrost. Jób argument přijímá a dále rozvíjí, ovšem zcela jiným směrem. Ano, Bůh je mocný stvořitel, ale právě z toho důvodu proti němu nikdo nic nezmuže. Člověk je proti němu bezmocný; když se Bohu něco zlíbí, kdo ho zastaví? „Má-li kdo nesmírnou sílu, má ji on, a co se týče soudu, kdopak jiný mě předvolá? I kdybych byl spravedlivý, za svévolníka mě prohlásí má ústa, a kdybych byl bezúhonný, prohlásí mě za křivého... Země byla vydána v moc svévolníka a on přikrývá tvář jejich soudců; když ne on, kdo tedy?“ (9,19-24) Z moudrého a mocného Boha činí Jób Boha mocného a svévolného, proti němuž není odvolání. Jóbovo zoufalství pak už jen dovršuje vědomí, že ve sporu mezi Bohem a jím není nestranného prostředníka a soudce: „On přec není jako já, abych mu odpovídal, abychom v soud vešli spolu. Není mezi námi rozhodčího, jenž by vložil ruku na nás oba“ (9,32-33).

Zůstává otázkou, proč Jób nepovažuje sebevraždu za možnost úniku. U člověka, jenž touží po smrti tak jako Jób, to může být překvapivé. Jób se cítí být v právu (spíše než spravedlivý či bezúhonný), a vyžaduje proto od Boha odpověď po smyslu svého utrpení. „Chci nasadit svou kůži, dát svůj život v sázku. I kdyby mě zabil a já už neměl co očekávat, přece bych chtěl před ním obhájit své cesty... Hleďte, předkládám svou při, vím, že budu uznán spravedlivým“ (13,14-18). Jóbovi tedy nejde ani tak o to, zda je nebo není spravedlivý, bezúhonný, dokonalý, nýbrž že je ve svém sporu s Bohem v právu. Lidská dokonalost a bezúhonnost nehraje pro Jóba v tomto sporu klíčovou roli. Jóbův protest proti Bohu má smysl i tehdy, když na Jóbovi lpí vina.

Rozhovor mezi Jóbem a jeho přáteli je rozhovorem dvou pozic, které se nemohou navzájem vyvrátit, protože vycházejí z různých předpokladů. Navzájem se prolínají a snášejí ve svůj prospěch nové a nové argumenty. Lze se ztotožnit s oběma, a současně je patrné, že obě pozice mají své slabiny a nejsou zcela správné. Pravdu tedy mají obě strany, a přitom žádná. Čtenář může mít tendenci dát za pravdu Jóbovi. Ovšem Jób svými slovy ohrožuje řád, který lidé ve světě spatřují a který v něm musí spatřovat, pokud mají přežít. Jeho přátelé, když mu oponují, tak tedy nečiní ze staromilství nebo z přílišného slepého lpění na tradici, „o níž přece

víme, že neplatí“. Hájí světový řád a smysl života. Je dobré si uvědomit, že jejich argumenty a chvalozpěvy na Boha jsou pevnou součástí našich modliteb. Jestliže dáme za pravdu Jóbovi, musíme přehodnotit velkou část Starého zákona i řadu slov, kterými se pravidelně obracíme k Bohu.

Na druhé straně je zřejmé, že Jób má pravdu v tom, že jeho utrpení nelze vysvětlit jen pomocí schématu vina-trest. Jeho utrpení musí mít hlubší význam (a čtenář ví z úvodu, že má), ale Jób, který to neví, se právem ohrazuje. A čtenář, který ve svém vlastním životě není čtenářem, nýbrž hlavní postavou, též „neví“, a proto dává Jóbovi za pravdu. Čtenář se tak spolu s postavami ocitá v dilematu, který lze vyjádřit stručně takto: 1) všechny tyto hrůzy se Jóbovi dějí proto, že něco není v pořádku s Jóbem (tvrdí přátelé), nebo 2) všechny tyto hrůzy se Jóbovi dějí proto, že něco není v pořádku s Bohem (tvrdí Jób).¹⁰ Čtenář však nutně cítí, že ani jedna z těchto variant není uspokojující.

Celá diskuze mezi Jóbem a jeho přáteli se uzavírá Jóbovou slavnostní přísahou vlastní nevinnosti, která obsahuje i dlouhý seznam nejrůznějších provinění, jichž se nedopustil (tzv. „negativní zpověď“, 31,1-40) a závěrečnou výzvu Bohu, aby mu odpověděl.

2.4 Boží odpověď

Poté, co všichni ustali, protože nenalezli řešení ani shody, vstupuje do příběhu Elíhú. Dříve není spolu s Jóbovými přáteli jmenován, a jakmile dohovoorí, už se o něm kniha (na rozdíl od ostatních tří přátel) nezmíní. Přesto má v rozhovoru důležitou roli, neboť připravuje Boží odpověď na Jóbovu stížnost.¹¹ Elíhú shrnuje velmi výstižně obě předchozí pozice a obě pokládá za nevyhovující. Jób kritizuje Elíhú za to, že se činí spravedlivým: „Jeho hněv vzplanul proti Jóbovi, protože se pokládal za spravedlivějšího než Bůh... Jób řekl: Jsem spravedlivý, a Bůh upírá mi právo.“ (32,2; 34,5). Současně ale odmítá i pozici jeho přátel, neboť „nenašli správnou odpověď a Jób prohlašovali za svévolníka“ (32,3). Obě teze vedou do slepé uličky a nemají východisko. Proto Elíhú nastiňuje nový úhel pohledu, který předznamenává Boží odpověď a uvádí ji.

Už samotný fakt, že se Bůh rozhoduje vstoupit do rozhovoru a Jóbovi odpovídá, je velmi důležitý. Bůh přijímá Jóbovu výzvu, není k ní hluchý. Jeho slova se od dosavadních výroků liší: jsou autoritativní a nezpochybnitelná. Kvalitativní rozdíl mezi slovy Jóbem a jeho přáteli a slovy Božími je vyjádřen vždy, když autor praví, že Hospodin promluvil – promluvil „ze smršť“.

Boží odpověď na Jóbovu výzvu je velmi zvláštní, neboť nedává za pravdu ani jedné, ani druhé straně, nýbrž staví celou problematiku do nového světla. Jeho odpověď je krom toho dvojí, a obě její části se zdají si odporovat. První odpověď je dlouhá – klene se přes celé čtyři kapitoly knihy (38-41), druhá je jednovětá (42,7).

První Boží odpověď je formulována přímo jako odpověď na Jóbova slova. Je celá postavena na protikladu dvou osob v rozhovoru: toho, kdo je neznalý a dotazuje se, a toho, kdo ví a

¹⁰ Srov. B. BROWN TAYLOR, „On Not Being God“, *Review and Expositor* 99 (4/2002), s. 609-613, zde 611.

¹¹ Podobný názor na roli Elíhúových řečí srov. L. J. WATERS, „Elihu's Theology and His View of Suffering“, *Bibliotheca Sacra*, 156 (2/1999), s. 143-159. Jiní komentátoři považují Elíhúův vstup za argumentaci, která nepřináší nic nového a je jen ukázkou bezvýchodnosti lidských diskuzí na dané téma (srov. M. H. POPE, *Job*, s. lxxix-lxxx). Při pozorné četbě a zvážení Elíhúových slov a argumentů je však patrné, že vedou k tomu, co posléze zazní z úst Božích.

odpovídá. Bůh se obrací na Jób s otázkou, zda „ví“, zda „rozumí“ podstatě běhu světa. Bůh doslova „bombarduje“ Jób otázkami a staví mu před oči svět v jeho celistvosti i v detailech. Byl Jób při stvoření světa? Ví, jak byl svět utvořen? Ví, jak funguje?¹² Autor popisuje svět a jeho vznik částečně mýtickými obrazy a obraty, jak je lze najít mj. v apokalyptické literatuře. V průběhu otázek Bůh Jóbovi také připomíná jeho stvořenost a podřízenost celému stvoření: „Tušil jsi, že se jednou narodíš a jak velký bude počet tvých dnů?“ (38,21) Bůh vykresluje před Jóbem současně majestátnost stvoření i Jóbovu malost. Jób je nepatrnou a omezenou součástí celého makrokosmu, kterému nerozumí a který nemá (na rozdíl od Boha) ve své moci. Od makrokosmu přechází Hospodin k mikrokosmu, k jednotlivým zvířatům, a ukazuje, jak se o ně stará a pečuje (38,36n.). Stvoření a řád světa je mnohem širší a rozsáhlejší než omezený Jóbův obzor. Bůh vypočítává nejrůznější tvory, o něž se stará: ibis, kohout, lvice a její mladé, havran, skalní koza, laň, zebra, divoký osel, divoký býk, pštros, kůň, sokol, orel.¹³ Pointa tohoto dlouhého poetického popisu je vyjádřena slovy: „Kdo vyryl koryta povodní a bouřnému mračnu cestu, aby přšelo na liduprázdnou zemi, na poušť, v níž člověka není, aby se napojila místa pustá a zpustošená a vzešla mladá tráva?“ (38,25-27) Svět a Boží starost o něj sahají daleko za to, kam dosáhne lidské oko. Člověk není pánem a suverénem stvoření, není jeho středem a osou, nýbrž jen jeho nepatrnou částí.¹⁴

V rámci výčtu Boží moci a péče zaznívá i jeho starost o retribuci. Stejně jako Bůh pečuje o běh hvězd a těhotné laně, dbá i na setřásání hříšníků z povrchu země (srov. 38,12-15; 40,9-14). Ani zde Jób není dostatečně moudrý a mocný, aby zastal Boží práci.

Dále Bůh navazuje popisem dvou nejpodivnějších částí stvoření: behemóta a livjátana. Snad se jedná o hrocha a krokodýla, snad o mýtické tvory, v každém případě jsou završením popisu nádhery a úděs a úžas budící Boží moci.¹⁵

Skutečnost, že Bůh člověka převyšuje, je zdůrazněna a shrnuta v Božím výroku: „Kdo mi napřed něco dal, abych mu to splatil? Pod celým nebem všechno je mé!“ (41,3). Bůh svou první, dlouhou odpověď odkazuje člověka do patřičných mezí, vykazuje jej na jeho místo. Elíhú to vyjadřuje slovy: „Bůh je větší než člověk. Proč s ním vedeš spor? Že svými slovy neodpovídá?“ (33,12-13) A o něco dále: „Jestliže jsi zhřešil, čeho jsi dosáhl proti němu? Bude-li tvých přestoupení sebevíc, co mu tím uděláš? Jestliže jsi jednal spravedlivě, co jsi mu dal, co přijal z tvé ruky? ... zvláště když prohlašuješ, že na něho nehledíš. Tvá pře je před ním, jen na něho čekej!“ (35,6-7.14) Bůh člověka nekonečně převyšuje, nic mu nedluží a nic nemusí, není člověku ničím povinován. Je na člověku, aby si uvědomil místo, které mu náleží. První odpověď je tedy Boží majestát a přesah nade vše, co si jen člověk může pomyslet. Bůh, místo aby člověku odpověděl na jeho otázku, upozorňuje na základní mylný Jóbův předpoklad: Jób

¹² Téma lidské výtky Bohu, že jeho stvoření „nefunguje, jak by mělo“, a Boží odpověď člověku obsahující připomínku, že člověk nemá tušení, jak vlastně stvoření funguje, je využívána často i dnes; připomeňme zde jen jako příklad drama bratří Čapků *Adam stvořitel* (1927).

¹³ Přesná identifikace zvířat může být v některých případech obtížná a různé biblické překlady to jen dosvědčují. Celkové vyznění textu je však srozumitelné.

¹⁴ Jak poznamenává J. EBACH, „Fragen als Antwort. Die Gottesreden des Hiobbuches“, *Bibel und Kirche* 2/2004, s. 68-71, zde 71, může mít toto tvrzení i významný etický dopad na pluralitu kultur a toleranci k tomu, co je jiné než já a co se vymyká mému chápání a mé kontrole, neboť i to má Bohem dané právo na existenci a nemusí se mi z ní zodpovídat.

¹⁵ K livjátanovi viz pozn. 7. Behemót bývá ztotožněn s hrochem, ovšem podobně jako livjátan má i on v Jóbově textu charakteristiky mýtického tvora. Blíže srov. G. J. BOTTERWECK, בהמות, בהמות, in H. J. FABRY – H. RINGGREN – G. J. BOTTERWECK, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, sv. 1, Stuttgart: Kohlhammer, 1973, sl. 523-536, zvláště 535-536.

se chápe jako středobod vesmíru a domnívá se, že vše se vztahuje k němu, včetně Boha, který vůči němu má své povinnosti a závazky. Bůh jeho pozici opravuje a ukazuje, že člověk je jen nepatrnou částí stvoření,¹⁶ které mu nic nedluží a které – včetně Boha, jeho stvořitele – vůči němu nemá žádné závazky. Nutí tak Jóba, aby se na celou situaci podíval „v kontextu“ – v kontextu tak širokém, že jej svým pohledem ani neobsáhne; aby si existenci tohoto kontextu uvědomil a připustil a opustil svou sebestřednou, byť snad pochopitelnou pozici. Není to však výzva útěšná, nýbrž ostré napomenutí. Smysl věcí (a odpověď na svou otázku) Jób v pohledu na celek stvoření nenalezne, neboť jej neobsáhne.

První reakce Jóba na Hospodinovu odpověď je zmlknutí. Jób přiznává: „Co ti odpovím, když jsem tak bezvýznamný? Kladu si na ústa ruku. Jednou jsem promluvil a nevím, co odpovědět, ba i podruhé, ale nemohu pokračovat“ (40,4-5). Druhou a konečnou Jóbovou reakcí na Boží odpověď je uznání Božího pohledu na celou záležitost. Bůh na začátku vyzval Jóba, aby se ujal role toho, kdo vysvětluje a objasňuje, a sám chtěl přijmout roli neznalého a tázajícího se. Zde, na konci Boží řeči, Jób přiznává, že právě a jen Bohu přísluší odpovídat a vysvětlovat, a Jóbovi role nevědomého a dotazujícího se. Jób pod nápořem argumentů a důkazů, co všechno neví a co všechno nemůže, přiznává lidskou omezenost, nemohoucnost a podřízenost Bohu. Přijímá tak své místo ve stvoření.

První, dlouhá Boží odpověď neposkytuje na otázku po utrpení jasně formulovanou odpověď. Celou problematiku však klade do jiného světla a připomíná člověku dvě věci: Člověk není s to pochopit tajemství světa, tím spíše tajemství Božího jednání a Božího řízení, včetně retribuce. Zadruhé, Bůh připomíná Jóbovi, že na jeho spravedlnosti nebo bezbožnosti nezáleží, protože Bůh není povinen mu odplácet tak, jak by si Jób přál, a není tedy ani povinen se zodpovídat před lidským soudem. Jestliže mu vůbec odpovídá, je to jen proto, že chce. Problém tedy již není, zda je Jób spravedlivý a Bůh svévolný, nebo naopak. Obě pozice (Jóba i jeho přátel) vycházely z mylného předpokladu, že značně omezeného a antropomorfizovaného obrazu Boha, a proto ani jedna nemohla dojít uspokojující odpovědi. Bůh je mnohem vyšší a současně se mnohem více stará o jednotliviny a drobnosti svého stvoření, než si jen člověk dokáže představit.

Přesto Bůh spor nějak rozsuzuje: „(Hospodin) řekl Elífazovi Témanskému: ‚Můj hněv plane proti tobě a oběma tvým přátelům, protože jste o mně nemluvili náležitě jako můj služebník Jób‘“ (42,7). Bůh dále Jóbovy přátele posílá, aby šli a poprosili Jóba, aby se za ně modlil, a nazývá Jóba svým služebníkem (48,2).¹⁷ Dochází k tomu bezprostředně poté, co Bůh Jóba udolal svými argumenty a přiměl ho přijmout své vlastní místo. Hospodin tedy odmítá jak Jóbovu argumentaci, tak i slova jeho tří přátel. Jestliže neměl pravdu Jób, neznamena to automaticky, že ji měli jeho přátelé. Naopak – ve srovnání Jóba a jeho přátel to byl právě Jób, kdo „mluvil náležitě“. Jak je to možné a v čem se Jóbova řeč tak zásadně liší od řeči jeho přátel?

Klíčová je jedna ze závěrečných Jóbových vět: „Rač mě vyslyšet a nech mě mluvit; budu se tě ptát a poučíš mě. Jen z doslechu o tobě jsem slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem“ (42,4-5). Ač může být sporné, na co se vztahuje „teď jsem tě spatřil vlastním okem“, zda na Boží odpověď, nebo na celý příběh a vše, co Jób prožil, jisté je, že Jób na konci příběhu není tentýž jako Jób na začátku. Jób vyznává, že prožil osobní setkání se svým Bohem. Nejde jen

¹⁶ A. HERBST, „El libro de Job y la madurez religiosa“, *Cuadernos de teología* 19/2000, s. 49-57, dobře poukazuje na protiklad vnímání stvoření v Genesis, kde je člověk „korunou stvoření“, a Jóbovým textem, kde je člověk jen jeho nepatrnou částí, přičemž celek stvoření mu uniká a vymyká se jeho kontrole a chápání.

¹⁷ Především tato druhá Boží odpověď (42,7-8) je interpretačním klíčem pro celou knihu Jób. E. A. PHILLIPS, „Speaking Truthfully...“, s. 39-43. Srov. též J. EBACH, „Fragen als Antwort...“, s. 71.

o (snad) intelektuální pochopení odpovědi na problém jeho utrpení. Odpověď na této rovině nebyla dána, Bůh naopak jen přesvědčil Jób, že není s to odpověď na svou otázku najít a pochopit. Co je v Jóbových slovech důležité, je jednak podvolení se a akceptování vlastní intelektuální neschopnosti pojmout otázku nezaslouženého utrpení, jednak osobní prožití kontaktu s Bohem, jeho „spatření vlastním okem“. Na začátku rozhovorů byl obraz Boha v mysli Jób a jeho přátel racionálně srozumitelný a jasný, a proti tomuto Bohu či v jeho prospěch účastníci rozhovoru hovořili. Na konci rozhovorů Jób přiznává přesah tajemství utrpení a vůbec tajemství Boha a stvoření nad vlastní pochopení a podvoluje se. Toto otevření vlastních obzorů a přijetí nového obrazu Boha, obrazu neostrého, širokého a neuchopitelného mohlo přijít jen díky tomu, že Jób prošel utrpením a že vystavil svou tezi vášnivé diskuzi a byl ochoten se přít i s Bohem.

3. Příběh a rozhovor

Nyní, když jsme se dostali na samý konec rozhovorů, můžeme přistoupit k otázce vztahu mezi vyprávěním a rozhovory v knize Jób. Kniha Jób představuje jeden krátký příběh, v jehož jádru stojí velmi dlouhý rozhovor Jób a jeho tři přátel. K nim se posléze připojí jako čtvrtý Elíhú a nakonec i sám Bůh. Samotný příběh (Jób 1-2 a 42,7-17, resp. 42,11-17) je velmi prostý: Jób je spravedlivý muž, který je Bohem zkoušen, aby se ukázalo, zda je jeho věrnost Bohu podmíněna výhodami, které mu z ní plynou, nebo zda ctí Boha pro něj samého. Když ve zkoušce vytrvá, je Bohem několikanásobně odměněn. Takto postavený příběh působí spíše naivně. Odráží totiž v ryzí podobě onen etický axiom: dobrý je vždy odměněn, zlý je vždy po zásluze potrestán, stačí vytrvat.

Uvnitř tohoto příběhu, právě v okamžiku nejtěžší zkoušky, je umístěn rozhovor Jób a se třemi jeho přáteli, kteří jej přišli navštívit. Jób, jak se jeví v těchto rozhovorech, není již onen poslušný, trpělivý muž, ochotný snášet vše zlé v naději, že Bůh jej neopustí. Tento Jób protestuje, vyzývá Boha, nerozumí svému utrpení a odmítá je. Z tohoto důvodu (i z důvodů jiných) se lze často setkat s přesvědčením, že obě části knihy (jak příběh sám, tak dlouhý rozhovor) jsou různého původu.¹⁸ Autor rozhovoru si posloužil existujícím příběhem, do nějž zasadil svůj rozhovor, v němž klade Jóbovi do úst otázky, které si pokládá snad každý trpící člověk, otázky po smyslu vlastního utrpení, a neváhá zpochybnit veškerou tradici, v níž vyrostl.

Přesto však rozpor mezi oběma částmi nemusí být tak zásadní. I když je obraz Jób a v obou částech odlišný, rozhovor sám předpokládá výpravný rámec, bez něhož by byl nepochopitelný. Právě tento Jób, postižený tolika neštěstími, otevírá rozhovor se svými přáteli. Ačkoli jsou tedy tyto dvě části odlišné, jsou od sebe zároveň neoddelitelné. Příběh je možné chápat jako „vnější zdání“, jako události nahlížené vnějším pozorovatelem, nestranným vypravěčem. Bohem zkoušený Jób zůstal věrným, a proto se mu nakonec dostane zasloužené odměny.

Rozhovor můžeme oproti tomu vnímat jako to, co se odehrává v Jóbovi, co zůstává vnějšmu pozorovateli skryto, co je řečeno jen v úzkém kruhu přátel: vnitřní boj Jób a jeho druhů o smysl utrpení. Z tohoto hlediska není Jób na konci příběhu totožný s Jóbem na jeho začátku. Prošel vnitřním bojem, proměnou, bylo mu dáno nahlédnout do svého nitra, do hlubin lidského utrpení i (omezeně) do hlubin Boží moudrosti. Konstatuje to i sám Jób, když v závěru pronáší

¹⁸ Netýká se to jen těchto dvou hlavních částí. Za „nepravé“, resp. „pozdější“ části bývají označovány i Elíhúovy řeči (32-37), báseň o moudrosti (28), Hospodinovy závěrečné řeči (38-41) aj. Srov. např. H. Gross, *Ijob*, Leipzig: St. Banno Verlag, 1986, s. 9; M. H. POPE, *Job*, s. xxiii-xxx; F. GRADL, „Krummes Holz...“, s. 61-62. K přehledu kritických názorů srov. L. A. SCHÖKEL – J. L. SICRE, *Job*, Madrid: Cristianidad, 1983, s. 36-43.

slova: „Jen z doslechu jsem o tobě slýchal, teď však jsem tě spatřil vlastním okem“ (42,5). Jeho „znanost“ Boha je na konci příběhu osobní, nikoli „teoretická“ („z doslechu“), jako v úvodních kapitolách; je to zkušenost projevující se v postoji, který Jób zaujímá. Můžeme hovořit i o „dialektickém“ vývoji Jóbovy postavy. Na počátku příběhu se Jób ve svém smýšlení shoduje se svými přáteli. Když na něj dolehne extrémní utrpení, svou pozici přehodnotí a otočí vzhůru nohama. Tím se do střetu dostávají výše zmíněné pozice – teoretická a praktická. Řešení neleží ani v tezi (Jóbovi přátelé), ani v antitezi (Jób), nýbrž v syntéze – v něčem, co kvalitativně převyšuje obě dřívější pozice. Jób přijímá skutečnost, že Bůh je přeci jen ještě jiný, nepoznatelný, nepochopitelný a neuchopitelný. Přijímá hranice lidského poznání a porozumění, hranice, o nichž sám hovoří již ve své básni o moudrosti (28,1-28), jedné z nejpoetičtějších pasáží celé knihy: Boží moudrost je skrytá a člověku nedosažitelná, lidské poznání má své nepřekonatelné hranice. Přístup k Boží moudrosti spočívá jen v pokorném přijetí těchto hranic a v bázi, tj. v respektu před Bohem. Podobný obraz poskytuje Exupéry, když nechává svého panovníka na hoře vyjadřovat vděčnost za to, že mu Bůh nedal znamení, o něž žádal, že se nesnížil na jeho rovinu: „Tvému majestátu nepřísluší podřizovat se mým rozkazům... byl bych jen smutnější... a potkal bych zase jen svou vlastní samotu.“¹⁹ A tak nejenže není možné porozumět rozhovoru bez rámcového příběhu, ale unikne nám i smysl samotného příběhu, když z něj vypustíme onen rozhovor, který představuje (nejen) Jóbův zápas o smysl utrpení.

4. Závěr

Otázka determinuje odpověď a na špatně položenou otázku nelze správně odpovědět. Způsob, jakým se Jób i jeho přátelé snaží dosíci smyslu utrpení, je příkladem špatného tázání a špatné úvahy. Bůh odmítá odpovědět na otázku tak, jak bych chtěl Jób (či jeho přátelé). Naopak vede Jóba, a s ním i čtenáře, aby se na celou věc podívali z jiného úhlu pohledu a naučili se správně tázat.²⁰ Nezasloužená bolest a utrpení nemá jasný důvod – Boží zlovůle (Jób) či lidskou vinu (Jóbovi přátelé) –, nýbrž stává se místem, kde se člověk může setkat s Bohem tváří v tvář. A to – pro křesťanské ucho to může znít možná paradoxně a rouhavě – nikoli v pokorném přijetí Boží vůle, jak by chtěli Jóbovi přátelé, nebo v plané zoufalé vzpouře, jak zpočátku reaguje Jób, nýbrž ve vášnivém, přesto však pozorném a naslouchajícím rozhovoru se Stvořitelem a v ochotě přijmout nový, daleko méně srozumitelný a uchopitelný obraz Boha a jeho stvoření.²¹ A. Herbst zde hovoří o „náboženské zralosti člověka“.²² Neboť proč by se k nám Bůh měl sklánět, dokud nemáme vlastní tvář, dokud jsme v zajetí vlastních jednoduchých racionálních představ nebo osobních, sebestředných emocí?²³

¹⁹ A. DE SAINT-EXUPÉRY, *Citadela*, 56, Praha: Vyšehrad, 1975, s. 147.

²⁰ Čtenář tuto situaci může znát z Nového zákona. Často, když je Ježíš postaven před otázku s dvěma možnými odpověďmi, nepřijímá ani jednu nabízenou možnost, ale ukazuje, že na celou situaci je třeba se podívat jinak a otázku položit odlišným způsobem. Srov. např. případ cizoložnice (Jan 7,53-8,11), spor o Ježíšovu autoritu (Mt 21,23-27 par.), spor o daň (Mt 22,15-21), podobenství o milosrdném Samařanovi (Lk 10,25-37) aj.

²¹ E. A. PHILLIPS, „Speaking Truthfully...“, s. 39-43 rozebírá druhou Boží odpověď (42,78) a poznamenává, že to, co činí Jóbova slova „správnými“, není ani tak jejich obsah, jako to, že „hovořil k Bohu“. Takto oprávněně interpretuje hebrejskou vazbu *dibber 'el* (דִּבֶּר אֶל), která sice může znamenat „hovořit o někom“, ale častěji znamená „hovořit k někomu“. Phillips (*tamtéž*, s. 42) píše: „Boží přijetí Jóbových slov umlčuje ty, kteří tvrdí, že bychom neměli hovořit o těch obtížných pravdách o zjevném bezdůvodném zlu, které zaplavuje náš padlý svět“ a připojuje, že se jedná v prvé řadě o vztah mezi trpícím Jóbem a Bohem, a nikoli o intelektuální poznání.

²² Srov. A. HERBST, „El libro...“, s. 57.

²³ Srov. C. S. LEWIS, *Dokud nemáme tvář*, Praha: Návrat domů, 2000, s. 231: „Pochopila jsem, proč s námi bohové nemluví přímo a proč nečekají na odpověď. Dokud ze sebe neumíme vydolovat kloudné slovo, proč by měli poslouchat ty žvásty, o nichž se domníváme, že je máme na mysli? Jak bychom jim mohli stanout tváří v tvář, dokud nemáme tvář?“ Vypravěčka se v závěru knihy těmito slovy vrací k samému začátku vyprávění, kde předkládá svou stížnost, ne nepodobnou slovům Jóba: „...sepíši v této knize, čeho by se neodvážil žádný člověk obdařený štěstím. Vznesu žalobu vůči bohům; jmenovitě vůči bohu, který sídlí na Šeré hoře. Budu vyprávět

A právě v tomto setkání otevírajícím zcela nový pohled na Boha a jeho stvoření tkví odpověď knihy na položené otázky. „Jób se ptal Boha: Proč?, a Bůh odpověděl: Jsi snad Bůh? Bůh odpověděl na Jóbovu otázku jinou otázkou, nicméně Jóbovy stíznosti zmizely. Bůh jej vzal vážně. Bůh se s ním setkal tváří v tvář a nakonec to Jóbovi pomohlo více než tisíce odpovědí.“²⁴

Abstrakt: Předmětem studie je celá kniha Jób. Článek se zaměřuje na argumentace jednotlivých aktérů dramatu a na jejich vnímání hlavních problémů, kterým je kniha věnována: otázky utrpení, tázání po Bohu, smyslu celého stvoření a lidského života v něm. Upozorňuje na komplexnost pozic Jóba i jeho přátel, na jemné, avšak důležité nuance, které jsou v jejich argumentaci přítomné, a také na podstatu a důsledky Boží odpovědi Jóbovi v závěru rozhovorů. Všechny tři hlavní pozice a pohledy na svět, které jsou v knize přítomny – Jóbova, jeho přátel a Boží – jsou komplexní způsoby, jak nazírat svět a lidský život v něm. Obě „lidské“ pozice, Jóbova a jeho přátel, jsou podloženy mnoha pádnými argumenty a dnešní čtenáři této knihy je dobře znají. Autor knihy Jób v závěrečné Boží řeči neposkytuje jednoznačnou racionální odpověď na problém přítomnosti nespravedlnosti a utrpení ve světě, nýbrž vyzývá k opuštění Jóbovy sebestřednosti i racionální spekulace jeho přátel a k přijetí nového, otevřenějšího a pokornějšího postoje ke světu i k sobě samému.

Suffering As a Way to Knowing God: On the Interpretation of the Book of Job

Abstract: The present study is focused on the book of Job as a whole. It is concerned with the reasoning of all the actors of the drama and with the way, how they perceive the main problems of the book: the suffering, God's justice, the sense of the whole creation and of the human life in it. The article points out the complexity of the reasoning both of Job and of his friends and its nuances. At the same time, it helps to understand the God's answer to Job. All three worldviews, present in the text (i.e. Job's, his friends' and God's) are complex ways, how to perceive and understand the world and the human life. Both "human" positions, that of Job and that of his friends, are sustained by a lot of valid arguments and the today reader knows them both and well. In the final God's speech, the author does not offer any unambiguous rational answer to the presence of injustice and suffering in the world. On the contrary, he exhorts Job to abandon both his self-centered and the rational speculations of his friends and to accept a new, wide opened and humble attitude to the world and to himself.

Klíčová slova: Starý zákon; Jób; utrpení; teodicea.

Key words: Old Testament; Job; suffering; theodicy.

jednotlivě o všem, co mi provedl, od samého začátku, jako kdybych si na něj stěžovala před soudem. Protože však není takových soudců, kteří by rozhodovali ve sporech mezi smrtelníky a bohy, bůh z Hory mne nechá bez odpovědi. Soužení a pohromy totiž nejsou žádnou odpovědí.“ (srov. *tamtéž*, s. 5).

²⁴ B. BROWN TAYLOR, „On Not Being God“, s. 612.